

Fecr Yayınları: 397

FAHREDDİN RÂZÎ'NİN DÜŞÜNCESİNDE
ALLAH'IN SIFATLARI

Dr. Abdullah ARCA

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
Sertifika No: 47479

1. Baskı: Aralık 2020

ISBN: 978-625-7879-37-8

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

FAHREDDİN RÂZÎ'NİN DÜŞÜNÇESİNDE
ALLAH'IN SIFATLARI

Dr. Abdullah ARCA

Ankara 2020

Abdullah ARCA

1974 Diyarbakır/Hani doğumludur. İlköğrenimini Hani’de, Ortaöğrenimini Diyarbakır İmam Hatip Lisesinde tamamladı. 1994 yılında DİB Hani İlçe Müftülüğünde İmam-Hatip görevine atandı. 1995 yılında başladığı Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2000 yılında mezun oldu. Aynı yıl Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Kelâm Anabilim Dalında yüksek lisans yapmaya hak kazandı. “Dinî Metinlerde Lafızcı Yorumların Kelâmî Problemlere Etkileri” isimli yüksek lisans tezini 2003’te bitirdi. 2004 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelam Anabilim dalında doktora yapmaya başladı. 2007’de tez döneminde iken çeşitli sebeplerden ötürü yarıda bırakmak zorunda kaldı. 2004 yılında görev değişikliği yaparak MEB Diyarbakır Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde DİKAB öğretmeni daha sonra da İHL Meslek Dersi Öğretmeni olarak görev yaptı. 2011 yılında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm Anabilim dalında başladığı doktora programından “Fahredden Râzî’ye Göre Allah’ın Sıfatları” adlı tez çalışmasını tamamlayarak 2017’de mezun oldu. 2018’de Muş Alparslan Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak göreve başladı. Halen aynı üniversitede Kelâm Anabilim Dalında Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

İthaf

Merhum babama, onun aziz rubuna...

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	11
ÖN SÖZ	13
GİRİŞ	13
1. FAHREDDİN RÂZÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	17
2. İLAHÎ SIFATLARIN PROBLEM OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI.....	25
2.1. Sıfat Kavramının Tanımı.....	25
2.2. Zât-Sıfat İlişkisi.....	28
2.3. Hz. Peygamber ve Sahabe Döneminde İlahî Sıfatlara Bakış.....	36
2.4. İlahî Sıfatlar Meselesinin Menşei.....	42
2.5. İslâm Düşüncesinde Sıfatların Nefyi.....	57
2.5.1. Ca'd b. Dirhem (v.742).....	57
2.5.2. Cehm b. Safvan (v.745-746).....	60
2.5.3. Vâsıl b. Atâ (v.748).....	66

BİRİNCİ BÖLÜM

İLAHÎ SIFATLARIN KISIMLARI VE KELÂM EKOLLERİNİN

İLAHÎ SIFATLAR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	73
1.1. İLAHÎ SIFATLARIN TAKSİMİ.....	75
1.2. İLAHÎ SIFATLARIN ÇEŞİTLERİ.....	80
1.2.1. Sıfat-ı Nefsiyye.....	80
1.2.2. Sıfat-ı Selbiyye.....	80
1.2.2.1. Kıdem.....	81
1.2.2.2. Beka.....	81
1.2.2.3. Vahdaniyyet.....	82
1.2.2.4. Kıyam bi-Nefsîhi.....	82
1.2.2.5. Muhalefetün Li'l-Havâdis.....	82
1.2.3. Sıfat-ı Sübûtiyye.....	83
1.2.3.1. Hayat.....	83
1.2.3.2. İlim.....	84
1.2.3.3. İrade.....	85
1.2.3.4. Kudret.....	86

1.2.3.5. Tekvin	87
1.2.3.6. Semî'	87
1.2.3.7. Basar	87
1.2.3.8. Kelâm	88
1.2.4. Sıfat-ı Fiilîyye	89
1.2.5. Sıfat-ı Haberîyye	90
1.3. KELÂM EKOLLERİNİN İLAHÎ SIFATLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	94
1.3.1. Müşebbihe ve Mücessime	94
1.3.1.1. Haşviyye	95
1.3.1.2. Kerrâmiyye	98
1.3.1.3. Galiyye/Gulat-Şia (Aşırı Şiiler)	100
1.3.2. Selefîyye	105
1.3.3. Cehmiyye	114
1.3.4. Mu'tezile	121
1.3.5. İbn Küllâb Ekolü	130
1.3.6. Maturîdiyye	135
1.3.7. Eş'ârîyye	142

İKİNCİ BÖLÜM

RÂZÎ'YE GÖRE SELBÎ SÜBÛTÎ VE FİİLÎ SIFATLAR	147
2.1. RÂZÎ'DE SIFATLARIN TAKSİMİ	149
2.2. SELBÎ SIFATLAR	153
2.2.1. Allah'ın Mevcudiyeti	157
2.2.2. Allah'ın Kadîm ve Ezelî oluşu	161
2.2.3. Allah'ın Bakî ve Ebedî Oluşu	163
2.2.4. Allah'ın Vahdaniyeti	164
2.2.4.1. Aklî Deliller	168
2.2.4.2. Sem'î Deliller	175
2.2.4.3. Allah'ın Birliğinin Mahiyeti	178
2.2.5. Allah'ın Cisim olmaktan Münezzehe Oluşu	182
2.1.6. Allah'ın Cevher Olmaktan Münezzehe Oluşu	191
2.2.7. Allah'ın Mekân Edinmekten ve Cihetten Münezzehe Oluşu	193
2.2.8. Allah'ın Başka Şeylere Hulûl Etmekten Münezzehe Oluşu	207
2.2.9. Allah İçin İttihadın İmkânsızlığı	213
2.2.10. Havâdisin Allah'ın Zâtında Bulunmasının İmkânsızlığı	215

2.2.11. Allah Hakkında Elemler ve Lezzetlerin İmkânsızlığı	221
2.2.12. Allah'ın Renk Tat ve Kokuyla Vasıflanmasının İmkânsızlığı	224
2.3. SÜBÛTÎ/İCABÎ SIFATLAR	225
2.3.1. Kudret Sıfatı	226
2.3.1.1. Kadir Olanın Hakikati	227
2.3.1.2. Allah Teâlâ'nın Kadir Olduğunun Delilleri	232
2.3.2. İlim Sıfatı	236
2.2.3. Hayat Sıfatı	250
2.3.4. İrade Sıfatı	254
2.3.5. Semi' ve Basar Sıfatları	259
2.3.5.1. Görme ve İşitmenin Hakikati	260
2.3.5.2. Allah'ın Semi' ve Basar Olduğunu Gösteren Deliller	264
2.3.6. Kelâm Sıfatı	268
2.3.6.1. Kelâmın Hakikati	270
2.3.6.2. Allah Teâlâ'nın Mütakellim Oluşu	275
2.3.6.3. Râzî'nin Mu'tezile'nin Halku'l-Kur'an Düşüncesine Yaklaşımı	284
2.3.6.3.1. Naklî Deliller	287
2.3.6.3.2. Aklî Deliller	289
2.3.7. Tekvin Sıfatı	293
2.3.8. Beka Sıfatı	298
2.4. FİİLÎ SIFATLAR	303

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RÂZÎ'NİN TENZİH ANLAYIŞINDA HABERÎ SIFATLAR	307
3.1. İSLÂM DÜNYASINDA HABERÎ SIFATLARI ANLAMA BİÇİMLERİ	309
3.2. RÂZÎ'NİN HABERÎ SIFATLARA BAKIŞI	313
3.3. RÂZÎ'NİN KUR'AN VE HADİSLERDE GEÇEN HABERÎ SIFATLARA GETİRDİĞİ YORUMLAR	314
3.3.1. Zâtlâ İlgili Haberî Sıfatların Yorumu	315
3.3.1.1. Nefs Lafzı	315
3.3.1.2. Nûr Lafzı	318
3.3.1.3. Vech (Yüz) Lafzı	322
3.3.1.4. Ayn (Göz) Lafzı	326
3.3.1.5. Yed (El) Lafzı	330
3.3.1.6. Kabza, Yemin (Sağ El) ve Kef (Avuç) Lafızları	337
3.3.1.7. İsba' (Parmak) Lafzı	340

3.3.1.8. Cenb (Yan) Sak (Baldır) Ricl (Bacak) ve Kadem (Ayak) Lafızları -	344
3.3.2. Fiillerle İlgili Haberî Sıfatların Yorumu	346
3.3.2.1. İstivâ Lafzı	346
3.3.2.2. Meci (Gelmek) ve Nüzûl (İnmek) Lafızları	350
3.3.2.3. Dehk (Gülmek) Lafzı	355
3.3.2.4. Ferah (sevinmek) ve Taaccüp (Hayret Etmek) Lafızları	358
3.3.2.5. Hayâ (Utanma) Lafzı	359
SONUÇ	363
KAYNAKÇA	369
EK: RÂZÎ'NİN ESERLERİ	385

KISALTMALAR

<i>as</i>	Aleyhi's-selam
<i>AÜİFD</i>	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<i>Bkz.</i>	Bakınız
<i>b.</i>	Bin/İbn
<i>c.</i>	Cilt No
<i>çev.</i>	Çeviren
<i>DİA</i>	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
<i>DİB</i>	Diyanet İşleri Başkanlığı
<i>EÜİFD</i>	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<i>Hız.</i>	Hazreti
<i>İSAM</i>	İslâmî Araştırmalar Merkezi
<i>İşr.</i>	İşraf
<i>MÜİF</i>	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<i>ra</i>	Radiyallahu Anhu
<i>s.</i>	Sayfa No
<i>sav</i>	Sallallahu aleyhi ve selleme
<i>TDK</i>	Türk Dil Kurumu
<i>TDV</i>	Türkiye Diyanet Vakfı
<i>tkd.</i>	Takdim eden
<i>thk.</i>	Tahkik eden
<i>tlk.</i>	Talik eden
<i>trc.</i>	Tercüme
<i>tsh.</i>	Tashih eden
<i>ts.</i>	Tarihsiz
<i>v.</i>	Vefat tarihi
<i>vd.</i>	Ve devamı
<i>Yay.</i>	Yayınları

ÖN SÖZ

Allah Teâlâ, sahih ve sağlam bir inancın nasıl olması gerektiğini Kur'an'da birçok âyette beyan etmiştir. Buna binaen Hz. Peygamber (sav) de yaşadığı dönemde Kur'an'da beyan edildiği şekliyle sahabeler arasında Allah inancını en güzel bir şekilde tesis etmiştir. Hulefa-i Raşidin dönemi ile birlikte Arap yarımadasının dışına yapılan fetihler neticesinde Müslüman coğrafyası genişlemiştir. Bu durum her ne kadar İslâm dininin birçok ülkeye yayılmasını ve oradaki halkların Müslüman olmasını sağlamışsa da bazı problemlerin İslâm toplumunda zuhûr etmesini beraberinde getirmiştir. Özellikle Yahudi, Hıristiyan, Mecusî ve Zerdüşî dinlerine mensup olanların Allah Teâlâ'nın zâtı, birliği ve sıfatları hakkındaki olumsuz düşüncelerini İslâm toplumunun içinde dile getirmeleri bazı Müslümanların zihinlerinin bulanmasına ve Hz. Peygamber'in (sav) sahabeleri arasında tesis ettiği sahih Allah inancından yavaş yavaş uzaklaşmalarına sebep olmuştur. Bu olumsuz düşüncelerin etkisiyle Müslümanların bir kısmı Allah hakkında teşbih ve tecsimi caiz görüp zâtını ve sıfatlarını yaratıkların zâtına ve sıfatlarına benzetmiş, bir kısmı da O'nu, sahip olduğu sıfatlarından soyutlamış ve sıfatların gerçekliğini kabul etmemiştir.

Mütekaddimin dönemi kelâm âlimleri Müslümanlar arasında erken dönemlerde Allah inancı etrafında ortaya çıkan teşbih, tecsim ve ta'til gibi düşüncelerin yayılmasını önlemek için büyük çaba harcamış, bu türden inanışların bozukluğunu ve yanlışlığını ortaya koymak ve İslâm inanç esaslarının temelini oluşturan tevhid inancının doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için birçok eser yazmışlardır. Müteahhin dönemi kelâm âlimleri de aynı yolu takip etmiş Allah'ın

zâtı ve sıfatlarını farklı yöntem ve metotlarla naklî ve aklî delillerle ispatlamaya çalışmışlardır. Bu dönemdeki âlimlerden birisi de gerek yaşantısı, gerek mücadelesi, gerekse kelâm alanında yazdığı eserleriyle müstesna bir yere sahip olan Fahreddin Râzî olmuştur.

Râzî'nin mütekaddimin kelâm anlayışından farklı olarak felsefeyi kelâm ilmine dâhil edip felsefî kelâmı tesis etmesi ve kelâma dair yazdığı eserlerde inanç konularını selef metodundan farklı olarak aklî, mantıkî ve felsefî metotla sunmaya çalışması, kelâm ilmi açısından önemini daha da artırmış, düşünceleri hakkında birçok araştırmanın yapılmasına vesile olmuştur. Bu münasebetle kelâm ilminin temel konusu olan Allah'ın zâtı ve sıfatları hakkında Râzî'nin düşüncelerinin önemine binaen çalışmamızın konusunu Râzî'nin ilahî sıfatlar hakkındaki görüşleri olarak belirledik. Bu konuyu seçmemizin amacı ise Râzî'nin bu meselelerde ortaya koyduğu yöntem, bilgi ve delillerin bilinmesinin alanda bir eksikliği giderebileceği kanaatini taşımamızdır.

Çalışmamız giriş kısmı ve üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmını iki ana başlık şeklinde düzenledik. Birinci başlıkta Râzî'nin hayatını ve ilmî kişiliğini çok fazla detaya girmeden özet şeklinde vermeye çalıştık. Râzî'nin hayatını ve ilmî kişiliğini özet şeklinde vermemizin sebebi ise gerek klasik kaynaklarda gerekse Râzî üzerinde yapılan çalışmalarda hayatı hakkında yeterli derecede bilginin olmasıydı. Bundan dolayı Râzî'nin hayatı ve ilmî kişiliğini özetleyip giriş kısmının ikinci ana başlığını oluşturan ilahî sıfatlar probleminin ortaya çıkışı üzerinde yoğunlaşmanın daha isabetli olacağını düşündük. İkinci başlık altında sıfat kavramının tanımından, Hz. Peygamber (sav) döneminde ilahî sıfatların nasıl anlaşıldığından, ilahî sıfatların ne zaman ve nasıl problem haline geldiğinden ve İslâm dünyasında ilk olarak ilahî sıfatları inkâr eden şahıslardan bahsettik. Çalışmamızın birinci bö-

lümünde, ilahî sıfatların taksimini yaptık ve kelâm mezheplerinin ilahî sıfatlar hakkındaki görüşlerini aktardık. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise Râzî'nin selbî, sübûtî, fiilî ve haberî sıfatlar hakkındaki düşüncelerini geniş bir şekilde onun, eserlerinde takip ettiği yöntemle işlemeye özen gösterdik.

Eseri yazarken giriş kısmında ve birinci bölümde farklı birçok kaynaktan istifade ettik. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise birkaç kaynak hariç genel olarak Râzî'nin kelâm ilmine dair yazdığı eserlerden ve zaman zaman da tefsirinden yararlandık. Râzî'nin eserlerinde konumuzla ilgili yeterli düzeyde bilgilerin olmasından dolayı artık başka bir kaynaktan onun görüşlerini aktarma gereğini duymadık.

Râzî'nin eserlerinde kullandığı yöntem hakkında özetle şunu söyleyebiliriz. Râzî, kitaplarında bir konuyu işlerken birkaç cümle zikrettikten hemen sonra konu hakkında mukaddimelere, hüccetlere, delillere veya vecihlere geçmekte, meseleyi bu yöntemle işlemektedir. Bazen ilk olarak muarızlarının görüşlerinden ve konu hakkındaki delillerinden başlayıp daha sonra onları çürütme yoluna giderken, bazen konunun hemen başında kendi görüşünü destekleyen delilleri zikrettikten sonra muarızlarının delillerini verip ardından tekrar onlara cevaplar vermektedir. Kendi delillerini aktarırken bazen de bir delil altında bir kaç vecih zikrettikten sonra kaldığı yerden diğer delilleri serd etmeye devam etmektedir. Râzî'nin görüşlerini aktarırken kullandığı bu yöntemden dolayı çok fazla zorlanmamıza rağmen onun usûlüne ve konuları işleyiş tarzına çalışmamız boyunca bağlı kalmaya gayret ettik.

Bu çalışmamızın vücûda gelmesinde emeği geçen hocam Sayın Prof Dr. İbrahim Coşkun, tez danışman hocam Doç. Dr. Ahmet Akgüç, arkadaşlarım Doç. Dr. Hayreddin Kızıl ve Dr. Öğretim Üyesi Hacı Önen hocalarıma, çalışmamızın kitap olarak yayınlanma sürecinde görüş ve tavsiyeleriyle kat-

kıda bulunan sayın dekanım Prof. Dr. Abdülcelil Bilgin, mesai arkadaşlarım Doç. Dr. Mahsum Aytepe ve Dr. Öğretim Üyesi Mesut Yiğit hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

Dr. Abdullah ARCA

Muş-2020